

על הראוי ועל המצוי

חיים משגב

על

ארץ ישראל השלמה – אמונה ומדיניות
מאת אריה נאור, הוצאת אוניברסיטת
חיפה/זמורה-ביתן, 2001

ב 29 בנובמבר 1947, היום שבו החליטה עצרת האו"ם על חלוקת השטח שמערב לירדן למדינה ערבית ולמדינה יהודית, לא היו ערבים שנטשו את בתיהם, מרצון או מאונס, והפכו ל"פליטים". גודלו של השטח שהוקצה אז למדינה היהודית היה כ-15,000 קמ"ר, לרבות חלקו הצפוני של הנגב, שם הוקמו אחד-עשר יישובים יהודיים במסגרת מבצע "חומה ומגדל" שנערך כשנתיים קודם לכן.

בכך, למעשה, הובטחו לערבים שבע-ש-מיניות מן השטח שעליו היה צריך לקום הבית הלאומי של העם היהודי. הן בהצ-הרת-הבטחת הלורד **ארתור גיימס בלפור** מיום 2.11.1917. והן בכתב המנדט שניתן לבריטניה, ההתייחסות היתה לשתי גדותיו של הירדן. אומות העולם, אלה שהיו חברות בחבר הלאומים (קודמו של האו"ם דהיום), הכירו בכך. תכלית המנדט הבריטי היתה ליישם את מה שהובטח לעם היהודי, ולא ליישם הפלשתיני, מושג שאף אחד לא הכירו באותם ימים לא כל כך רחוקים.

שבע המדינות הערביות שהיו קיימות ב-1947 היו גדולות בשטחן פי 230 מן המדינה היהודית המתוכננת, ומספר תושביהן היה גדול ששים מונים ממספר היהודים שחיו אז ממערב לירדן – ובכל זאת הן החליטו, בהשראת הבריטים – אלה אשר מעלו בכתב המנדט שהופקד בידיהם על-ידי חבר הלאומים כמעט מבראשית – לעשות את כל שניתן ביחד עם היישוב המקומיים כדי לקפד את פתיל חייה של המדינה היהודית עוד לפני שזו קמה.¹

¹ הנתונים נלקחו מספרו של שמואל כץ, אדמת מריבה – מציאות ומדין בארץ ישראל, הוצאת ספרים קרני בע"מ.

בסופה של מלחמה קשה הורחבו גבולותיה של המדינה היהודית, ועם סיום הקרבות נקבעו "קווי שביתת הנשק", שהחזיקו מעמד עד למלחמה שפרצה ב-1967. מדינת ישראל יישבה ב"שטחים" שנכבשו על-ידי צה"ל, במלחמה שנכפתה על היישוב היהודי ב-1948, מאות אלפי "פליטים יהודים" שהגיעו אליה ממדינות ערב. מנגד, לא הוקמה מדינה ערבית-פ-לשתינית ב"שטחים" שכבש הלגיון הירדני, נכבשה שהיום מכונה בשם "הגדה המערבית", שכן מנהיגי מדינות ערב לא סברו, עד למלחמת ששת הימים, שמגיעה "מדינה" לקבוצת האנשים המתקראת כיום הי"עם הפלשתיני.

את כל העובדות האלה אני מזכיר כהקדמה לדברים שאני עומד לומר על ספרו של **אריה נאור** ארץ ישראל השלמה – אמונה ומדיניות. הספר יצא רק עתה לאור – אולם בפתח הספר נמסר שהוא זכה עוד ב-1999 בפרס על-שם יעקב בהט. עם זאת, כעדותו של כותבו, הספר הוא פרי מחקר שהחל בעבודת דוקטורט בארץ ניברסיטה העברית בשנות התשעים, בהד-כתו של פרופ' שלמה אבינרי.

יש בכך, אולי, כדי להסביר כיצד הפך אריה נאור, בנה של חברת הכנסת אסתר רזיאל-נאור ז"ל (אחותו של דוד רזיאל הי"ד,² מי ששימש מזכיר הממשלה בשנים 1977-1982 בעת שמנחם בגין ז"ל שימש ראש הממשלה) – לדוברם הרהוט ביותר של הווי אוסלו ולמי שמטיף היום בלהט לוותר על "חלום ארץ ישראל השלמה" לטובת פשרות אינטרומנטליות, כהגדרתו, שבבסיסן אידיאולוגיה חדשה-ישנה: ארץ ישראל נועדה לשני עמים, ולכן מותר לישות המדינית היהודית, המתקראת מדינת ישראל, לוותר בשם העם היהודי על מה שהוא ראה תמיד כזכותו ההיס-טורית על ארץ ישראל. פרופ' שלמה אבינרי, מחסידיו הידועים של שמעון פרס ושל "תהליך ההתפייסות" עם הי"עם הפלשתיני, בוודאי לא ציפה לעבודת דוקטורט שתסתור את התזות הבסיסיות המצויות ביסוד השקפת העולם שלו.

² דוד רזיאל היה המפקד הראשי של האצ"ל. הוא יצא בראש קבוצה של ארבעה אנשי אצ"ל לעירק, שראש ממשלתה, בסיועו של חגי אמין אל חוסייני, קשר קשרים עם הגרמנים לשם הבטחת העצמאות של הארצות הערביות לאחר "ניצחון הגרמנים", ולשם הקמת "מדינת פלשתיין" בחסות גרמנית. דוד רזיאל נהרג ביום כי"ג באייר תשי"א (1941) מפצצה שהטיל מטוס קרב גרמני על המכונית שבה נסע. ראה – מורי, זאב ז'בוטינסקי, מאת מנחם בגין, בהוצאת מרכז מורשת מנחם בגין.

תלמידו המסור, אריה נאור, גם לא התכוון, מן הסתם, לסתום את הגולל על שאיפותיו האקדמיות – ומכאן, כנראה, ההתקרפות שעברה על אריה נאור כרוח סערה, עד כדי ציטוט אדוק של דברי ההתפעמות של יצחק רבין על מדשאת הבית הלבן ב-13.9.1993:

שני הצדדים מכירים זה בקיומו של זה, בזכויותיו ובצרכיו, ומתוך כך גמרו בדעתם לעשות שלום על יסוד פשרה בין התביעות ההיסטוריות, הסותרות זו את זו, לבלבדיות על הארץ.

משום מה, לא טרח אריה נאור לצטט גם את דבריו של יאסר ערפאת באותו טקס – אולי בגלל שלא היה בהם כדי להצדיק את "חזון אחרית הימים" של שמעון פרס או של יוסי ביילין – או מדברים שהוא אמר בסמוך לפניו, בעת ש"ינחם" את מאזיניו שהפשרה שהוא קיבל על עצמו ב"הצהרת העקרונות" אינה אלא חלק מ"יתורת השלבים" הידועה; אין בספרו של אריה נאור גם ציטוט מהדברים שאמר יאסר ערפאת זמן-מה לאחר מכן, בטקס אחר, שם הזכיר הסכם שעשה בזמנו הנביא מוחמד עם "כופרים" – הסכם שהופר מיד לאחר שלנביא מוחמד היה נוח לעשות זאת.

למעשה, יש בספר, בעיקר, התפלמסות עם אלה שקידשו מאז ראשית ימיה של התנועה הציונית ועד לעצם הימים האלה את רעיון "שלמותה של ארץ ישראל", בין מסיבות היסטוריות-דתיות או אידיאולוגיות, ובין מסיבות פרקטיות הקשורות, רחמנא ליצלו, בביטחונה של מדינת ישראל. אל אריה נאור אינו יודע, לטענתו, מהי אותה "ארץ שלמה" שבגינה מותר להתנגד ל"החלטות דמוקרטיות" של הממשלה הנבחרת במדינת ישראל; גם אם אלה התקבלו בעזרת קולותיהם של חברי-הכנסת המייצגים את המיעוט הפלשתיני במדינת ישראל, או באמצעות שיחוד שני חברי כנסת יהודים.

הספר נכתב, אמנם, לפני הפיאסקו שליווה את ממשלתו של אהוד ברק,³

³ ראה – ספרו של גלעד שר, במרחק נגיעה – המשא ומתן לשלום 1999-2001, בהוצאת ידיעות אחרונות. העיתונאי רינו צורר מתאר במדורו "סדר יום" ב"העיר", מיום 4.10.2001 את המו"מ שניהלו אנשי חצרו של אהוד ברק באותם ימים כך: "...נדמה לאחד ההימורים הגדולים והכושלים של ראש ממשלה ושר חוץ בכל ימי הריבונות השלישית.

אבל דומה שגם מי שהיה שבוי, ואולי עדיין שבוי, בחזיונות העוועים של "תהליך אוסלו" בכל שלביו, כמו אריה נאור, היה צריך בשלב מסוים להיעצר ולתהות על עצם ריצת האמוק לעבר התהום הפעורה בסופה של "דרך אוסלו".

אכן, הכרזת העצמאות, שמעוגנת כיום בחוקי היסוד של מדינת ישראל, מדברת על ארץ ישראל מבלי לקבוע לה גבולות, ועל הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, אולם ברור לכל הקורא במסמך הנפלא הזה, שבו נמצא ה"אני מאמין" של העם היהודי (שעליו בוודאי היה סומך את ידיו גם אריה נאור אם היו שואלים אז לדעתו), שהכוונה היא למקומות שבהם עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית של העם היהודי, ושהם הוא חי חיי קוממיות ממלכתית ויצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים.

בנסיבות העניין לא יכלו, כמובן, ראשי היישוב היהודי באותה עת לעשות יותר מזה, אבל יש להניח שהם בהחלט לא התכוונו ל"תל-אביב ובנותיה". לא זו ארץ ישראל שעליה חלם העם היהודי מאז שגלה מארצו. אגב, ההסתדרות הציונית קבעה ב-3 בפברואר 1919 שבתחומי הבית הלאומי הנזכר בהצהרת בלפור, זו שקיבלה אחר כך גושפנקא בינלאומית בכתב המנדט שנמסר לברי-טיס, יש להכליל את מקורות המים בצפון ואת המישורים הפוריים ממזרח לירדן, שם אמור היה הגבול לעבור, סמוך למסילת הברזל החיגאזית – עד עקבה.

ודוק: ב-1922 מעלו, כידוע, הבריטים ביעודם והעבירו את השליטה בשטחים שממזרח לירדן לידיה של המשפחה הה-אשמית במסגרת "סידור-עבונדה" שהם חיפשו לאחד מנסיכיה ש"איים" על טרי-טוריה צרפתית בסוריה; אולם בכך לא תמו הדרישות מן העם היהודי. התביעה להמשיך ולחלק את הצד המערבי של הירדן בין היהודים לבין הערבים לא חדלו, כשהבריטים הם אלה שעושים את כל שביכולתם כדי לעכב את התפתחותו של היישוב היהודי, אם על-ידי הגבלת

מפגישה לפגישה, מועידה לוועידה, מהתפכחות לבלוף, מבלוף להתפכחות כואבת, ממשחק לאשליה, מאכזבה לאכזבה, מסע, לא משא ומתן, גלגל ענק שלא חדל להסתובב ובכל תחנה, בכל מעצור, בכל ועידה, נגרע עוד משהו קטן מן השניים. כאן אחוז. כאן תפיסה. כאן עיקרון. כאן כל הבקעה. כאן חלקי ירושלים..."

העלייה ואם על-ידי הטלת הגבלות על רכישת קרקעות.

ההתלבטות של המנהיגות היהודית ושל הציבור היהודי כולו אם לקבל את הצעות החלוקה השונות שאליהן התייחדו סו המחייבים כאל הרע במיעוטו, כמעט כמו בימינו אלה, ליוותה את התפתחותו של המפעל הציוני מאז ומתמיד. ההכר-עה שהתקבלה ב-1948 לא הביאה, כמו-בן, אל קצה התלבטות זאת, וכל הסימנים מעידים על כך שלא היה בכוונתו של דוד בן-גוריון להשלים עם "גבולות החלוקה" – דבר שהביא לכיבוש שטחים נרחבים במהלכה של מלחמת העצמאות, בהסכמת כל המרכי-בים הפוליטיים-הציוניים ביישוב היהודי. העובדה שהעיר העתיקה ו"הגדה המער-בית", כלשון בני מחנהו של אריה נאור, לא נכבשו עוד ב-1948, נובעת מן הסתם מסיבות שאינן קשורות כל עיקר ברצונ-ס-כביכול של המנהיגים היהודיים דאו להשאיר "שטחים" להקמתה של "מדינה פלשתינית". חוקרי העתים דווקא טוע-נים שאלמלא הטבעתה של "אלטלנה" מול חופי תל-אביב בהוראתו של דוד בן-גוריון, מאות הלוחמים שהיו עליה ביחד עם כלי נשקם החדשים היו תורמים, כמעט ללא ספק, לחיזוקו של צה"ל, ולסילוקו של הלגיון הירדני על קציניו הבריטיים, מכל ארץ ישראל המערבית עד לנהר הירדן, כבר באותה מלחמה.

עם זאת, חשוב מאוד להדגיש, שהתב-יעה ל"שלמות הארץ" לא נולדה רק לאחר "כיבוש" יהודה ושומרון ב-1967, ובוודאי שאין לייחס אותה רק ליימין הפוליטי. שותפים היו לה אישים כמו מנחם או-סישקין שקבע עוד ב-1919 ש"יש להחזיר לבני ישראל את הארץ שהובטחה להם מפי הגבורה לפני ארבעת אלפים שנה", מצדה האחד של המפה הפוליטית, וזאב זיבוטינסקי שקבע בשירו שמאל הירדן כי **שְׁתֵּי גְדוֹת לִירְדוֹן, זוּ שְׁלֹנוּ, זוּ גַם נוּ, מִן הַצֵּד הָאֲחֵר.**

אולם לכל הפולמוס הנרחב העולה בספרו של אריה נאור עם המחייבים את "שלמותה של הארץ" אין, בעצם, כל חשיבות בימינו אלה. מדינת ישראל הוקמה ב-1948 על חלק קטן ביותר מ"ארץ ישראל המנדטורית" – וגם לאחר שכבשה שטחים נוספים במהלך מלחמת העצמאות, היא נותרה קטנה ומצומקת עד כדי כך שב-1967 לא חשש גמאל עבדול נאצר לקרוא עליה תיגר ולסגור את מצרי טיראן, עובדה ששית-

קה לחלוטין את נמל אילת ואת גישת האוניות אליו.⁴ אל המלחמה שבה פתח המנהיג המצרי הצטרפו גם סוריה וירדן – וכתוצאה ממנה איבדו שתי מדינות אלה שטחים: הסורים – את רמת הגולן, והירדנים את יהודה ושומרון. דא עקא, הירדנים שוב אינם תובעים לחזור לשטחים שנכבשו מידיהם במלחמת ששת הימים והם "מסכימים" עתה לתביעה להקמת "מדינה פלשתינית", שאליה מצטרפים, למרבה הצער, לא רק אנשי מחנהו של אריה נאור, כשבפי כל רוממות הסיסמה: גם ליעם הפלש-תיני" מגיעה מדינה; גם אם זו תקום על חורבותיה של המדינה היהודית.

אין ספק שמלחמת ששת הימים יצרה מציאות חדשה. רבים ראו בכיבוש "השט-חים" החדשים משום שיבה למקורות, למקומות שבהם נולדה האומה העברית אלפי שנים קודם לכן, למערת המכפלה, לקבר רחל ולנקודות יישוב רבות שמוזכ-רות בתנ"ך. אבל לשטחים שנכבשו, ובמ-יוחד למקומות כמו בקעת הירדן, יש גם חשיבות ביטחונית שאי אפשר להגזים בחשיבותה. אמנם התנועה למען "ארץ ישראל השלמה", שעליה מלגלג אריה נאור במרץ רב בבחינת מה העבודה הזרה הזאת לכם, הדגישה רק את האספקט ההיסטורי של יהודה ושומרון – אבל לכל היה ברור כי הבעיה היא חוסר האפשרות להבטיח את הקיים (קרי: את מדינת ישראל) בגבולות "שבייתת הנשק".

בתחילה, כידוע, נסחפו בהתלהבות הג-דולה גם אנשים שדרך כלל שמרו על איפוק מפא"יניקי טיפוס, כמו שר המ-שפטים בממשלתו של לוי אשכול, יעקב שמשון שפירא, שאמר בכנסת ש"צבא ההגנה לישראל שחרר מעול זרים חלקים ניכרים מארץ ישראל", אולם עד מהרה החל הציבור הישראלי להתחלק לשתי קבוצות עיקריות, אם כי הדברים בלטו ביתר שאת רק לאחר מלחמת יום הכיפ-ורים, שהטילה דכדוך רב, וגרמה לרבים לחשוב שאולי אין טעם בהחזקת שטחים

⁴ יש להדגיש שהמצרים אף פעם לא ויתרו על דרום הנגב, כולל אום-אל-רשרש, הלא היא אילת, שבו הם רואים שטח שנכבש בידי מדינת ישראל במהלך המלחמה. שאיפתם ליצור רצף טריטוריאלי עם מדינת ערב על-ידי סיפוח דרום הנגב עומדת בעינה גם בימים אלה. ראה – ספרו של ד"ר אילן אסיה *תסמונת דזיין – ארבע מלחמות ושלוש אחד*, בהוצאת ידיעות אחרונות; ראה גם – ספרו של ד"ר אורי בר-יוסף *הצופה שנרדם – הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה*, בהוצאת זמורה-ביתן.

נרחבים ובהתבססות על "גבולות בני הגנה".

אט-אט, ובעיקר לאחר שממשלתו של יצחק רבין חתמה על "הסכמי אוסלו" מתוך תקווה – שבדיעבד התבררה כמחוסרת כל יסוד וכבנויה על תעתועי בדים – שאלה יביאו את עם ישראל אל המנוחה ואל ההשלמה הערבית עם עצם זכותו של העם היהודי להחזיק במדינה משלו, צצה ועלתה שאלה נוספת: האם כאשר מעמידים זו כנגד זו את האופציה של "שלמות המדינה" אל מול התביעה ל"שלמות הארץ", אף אם זו מצטמצמת לשטחים שממערב לירדן, תוך "ויתור" על "גבולות ההבטחה הגדולה", מותר לשקול גם את הלגיטימיות של קבוצה פוליטית מסוימת לחרוץ את גורל התקווה היהודית הגדולה למען נוחות קונוקטוראלית חול-פת?

אריה נאור, בספרו, סבור שהאנלוגיה שעשו מתנגדי "תהליך אוסלו" לתקופת השואה, ההשוואה בין "הסכם מינכן" שהפקיר את צ'כוסלובקיה לטובת "שלוש" עם המשטר הנאצי לבין "הסכם אוסלו" עם ארגוני הטרור האש"פיים, אינה במדויק קומה. אני בטוח, לא לגמרי, שקטעים רבים בספרו של אריה נאור היו עוברים כיום רוויזיה יסודית, בעיקר נוכח התנהגותן של תנועות איסלמיות שונות, שחלקן מונחה על-ידי מטורף כמו אוסמה בן-לאדן, וחלקן – בידי יאסר ערפאת.

יחד עם זאת, גם על הנימוקים הכאי-לו-לא-רציונליים אין לוותר, שכן בסופו של דבר הם אלה שנותנים לנו עוגן של שפיות כדי שנוכל להמשיך ולהיאחז במדויק קום הקשה הזה. מנחם אוסישקין קבע עוד ב-1937, ערב פרסום מסקנות ועדת פיל שאמורות היו להציע את חלוקתה של ארץ ישראל המערבית לשתיים, את הדברים הבאים – כוחם יפה, כנראה, גם לימים אלה:

...מדינה יהודית, שמוציאים מתוכה את החלק הארי של ארצנו, את ירושלים עיר הבירה, את חברון עיר האבות, את כל המקומות הקדושים לנו מדורי דורות – זו אינה מדינה יהודית, אלא קריקטורה מדינית...⁵

אורי צבי גרינברג אמר דברים דומים בשיר תוכחה נבואי שנכתב שנים רבות לפני שאהוד ברק החליט כי למען שרידו-

⁵ ראה שם, עמוד 90.

תה של ממשלתו מותר לו לוותר גם על הר הבית, ובו הוא קבע שאין טעם במדינה המבוססת על בגידה בהר הבית:

**בְּיָדְתֶם בְּהִרְכֵם הָעֵלְיוֹן מִכָּל הָרָבָע
הַקְדוֹשׁ מִכָּל הָרָבָע, וְלֹא תִשְׁבּוּ בְּמוֹשֵׁב לְאֲמִים בְּאֵין זֶה הָרָבָע
מִשְׁעֵן לְגִבְכֶם בְּעוֹלָם...
יִשְׂרָאֵל בְּלִי הָהָר הוּא – לֹא יִשְׂרָאֵל.⁶**

על הפסול המוסרי שבחלוקת ארץ ישראל המערבית לשתי מדינות דיברו רבים, כאמור, עוד לפני מלחמת ששת הימים, ובהם אישים מלב-לבה של תנועת העבודה. אחד מהם, יצחק טבנקין, אמר כבר ב-1953 כך:

אנו בטוחים שהארץ תהיה שלמה – אם בשלום ואם במלחמה.
אם תהיה מלחמה נאחד את הארץ... החלוקה היא דבר חולף.⁷

דברים דומים אמרו מנחם בגין, ישראל אלדד, יעקב מרידור, יצחק שמיר⁸ ורבים אחרים, כשהמוטיב ההיסטורי משמש אותם כרציונל עיקרי לשאיפתם לביטול "החלוקה" של ארץ ישראל המערבית, ולקביעה שלעם היהודי "זכות היסטורית" על ארץ ישראל כולה, מה שמאפשר, למעשה, לאריה נאור ללגלג על המיתוסים ששימשו פוליטיקאים משופשפים במשך כל השנים ועד לעצם הימים הללו. הדברים קיבלו יתר תוקף לאחר כיבושי מלחמת ששת הימים, ובעיקר נוכח נטילת המושכות הציוניות בידי תנועת גוש אמר-נים, והתרחקותם של חלקים גדולים בעם היהודי מפני האידיאולוגיה הציונית לטובת הפוסט-ציונות הארורה וניתוצם של מיתוסים היסטוריים שליוו את כל ימיה של העשייה הציונית.

הציוניות גברה ככל שבעלי החזקה על "הנאורות" במדינת ישראל השתלטו על אמצעי התקשורת ועל מוסדות מחקר פסוודו-אקדמיים למיניהם, שמקורות מי-מונם נותרו עלומים. דברי ביקורת שהיו

⁶ ראה שם, עמוד 102.

⁷ ראה שם, עמוד 104.

⁸ ראה – ספרו של חיים משגב שיחות עם יצחק שמיר, בהוצאת ספרית פועלים.

ראויים להישמע – הושתקו כמעט לחלוטין, תוך הצגתם של המתנגדים ל"הסכמי השלום" כבעלי הזיות דתיות שמקומם לא יכירם בעולם המתוחכם שבו ל"שטחים" אין כל ערך; שבו ניתן משום כך לוותר על שטחים לטובת גבולות וירטואליים שעלי-הם שומרים שכנינו טובי-הלב והנדיבים.

לשיאה הגרוטסקי הגיעה ההסתה הפוסט-ציונית כאשר יצחק רבין התייחס ליישובים ביהודה ושומרון כאל פיסות נדל"ן, כמטבע עובר לסוחר, תוך שהוא טוען שהנתי"ך איננו קושאן; וממשיכו – אהוד ברק ושלמה בן-עמי – התייחסו בכלל אל מדינת ישראל כולה כאל מכשיר המשמש אותם כדי לשרוד בשלטון.⁹

חבל שאנשים חכמים, ואריה נאור הוא בהחלט איש לא טיפש, שכחו שטיעוניהם כאילו-אקדמיים, כאשר הם נגזרים מה-שקפת עולם פוליטית, עלולים לחזור יום אחד כבומרנג אל מי שמעלה אותם, ולהעמידם באור נלע:

... המשתמשים באנלוגיה התריעו מפני התעלמות ממה שהם ראו כלקח הסכם מינכן: הווייתור הטריטוריאלי לגרמניה הנאצית, שנכפה על צ'כוסלובקיה, לא מע את פרוץ מלחמת העולם, והלקח שנלמד הוא שווייתור טריטוריאלי של מדינה דמוקרטית לגורמים לא דמוקרטיים נתפש כחולשה וזומין לחץ נוסף, כלומר, הווייתור הטריטוריאלי מסכל את השכנת השלום...¹⁰

טיעון זה, לדעתו של אריה נאור, מתעלם מייחודה של התופעה הנאצית; אולם כאשר קוראים את הדברים היום, לאחר שמאות יהודים נרצחו מאז שהחל "תהליך אוסלו", לעתים מתוך אכזריות שאינה נופלת מזו של הנאצים – והם לחלוטין לא היו קורבנות-מרצון של "הסכם השלום" כדברי מחולליו – וכשזוכים רים את מה שקרה בלבה של ניו-יורק ב-11 בספטמבר 2001, צריך לחזור ולשנן באוזני כולנו: מלומדים כמו אריה נאור באים והולכים. ארץ ישראל לעולם תעמוד – והיא תשכון בלב כל יהודי גם אם אחרים תובעים לעצמם נתחים ממנה.

מכל מקום, ההבחנה שעושה אריה נאור

⁹ ראה – ריאיון שקיים שלמה בן-עמי עם העיתונאי

ארי שביט ב"הארץ" ב-14.9.2001.

¹⁰ ראה שם, עמוד 339.

"ספר שאין לקחתו בקלות. אדרבא..."

לורנס ויינבאום

על:

אנציקלופדיה של רצח עם
Encyclopedia of Genocide

עורך: ישראל וו. צ'רני [Israel W. Charny]
2 כרכים, Santa Barbara, California, ABC-CLIO 1999

ל פני מספר שנים נתקלתי בתלמיד מתלמידי שנעדר באותו בוקר מהרצאתי. שאלתי לפרש היעדרותו, והלה התנצל מקרב לב והסביר כי מסיבות אישיות נבצר ממנו להשתתף בשיעור, "אך אל דאגה ד"ר ויינבאום", הרגיע אותי התלמיד, "אני טוב בשואה".

"טוב בשואה?!" אכן! בשנים האחרונות הפכה השואה לתחום לימוד שווה-ערך למתמטיקה, פילוסופיה, היסטוריה, כי-מיה, כלכלה או תלמוד. אפשר להתווכח על סגולותיה של התפתחות זו, אך אין להכחיש. בכל מקום קיימים מוזיאונים ואתרי הנצחה לשואה, קתדרות ללימודי השואה, ועתה – כפי שיש לנו אנציקלופדיה דיה לפילוסופיה, לביסבול, למרקסיזם, לרכבות, ליין ולפרחים – יש לנו גם אנציקלופדיה לשואה. למזלנו אין לנו עדיין ספרים מסדרת "איך ל..." בנושא השואה, כגון: "איך לבצע רצח המוני ב-10 שלבים קלים".

האנציקלופדיה לרצח עם כרכים של **ישראל צ'רני**, אינה מוקדשת לשואה אף למראית עין, למרות שהופקה על-ידי "המכון לשואה ולרצח עם", אודותיו תהיה לנו אפשרות ללמוד די והותר מתוך האנציקלופדיה עצמה. במבוא לספר מוסר בר בהדגשה כי הוא מוקדש "לרצח העם הארמני, לשואה..." וכי "עמדתו הערכית היסודית היא כי חיי אנוש כולם מקודשים". אכן, רגש אנושי עמוק ומקורי אשר על הבאתו לתשומת לבנו עלינו לתת תודה לישראל צ'רני.

הקורא, אשר זה עתה השליך 800 ש"ח מכיסו לרכישת האנציקלופדיה, יגלה עד מהרה כי אחד העמודים הראשונים, מוקדש כולו לביקורות נלהבות על הספר, תחת הכותרת: "מה אמרו מבקרי העיתון נות על האנציקלופדיה". עצם העובדה כי

בין הראוי לבין המצוי מנסה להציב קו גבול בין שני מחנות-כביכול בקרב היהודים: זה שלו, הרציונלי, השפוי, המוכן להתפשר עם תביעותיו של האחר בתוקף מציאות קיימת; והאחר, כמעט אמרתי זה שלי, שרואה במציאות, כמו אבותיה של התנועה הציונית, ביניהם מוריו ורבותיו של אריה נאור, מצב נזיל, משתנה, לעומת החזון הציוני הגדול שלאורו יש ללכת ללא לאות.

קביעת מדיניות על יסוד שיקולים כאילו-מציאותיים, שכמוהם, לעתים, כחולות נודדים, היא, בעיני אריה נאור, הדרך הרציונלית:

... מעריכים את החלופות השונות, ובתוך מתחם של סבירות בוחרים בחלופה המועדפת. אולם אורח חשיבה זה עומד בסתירה לאורח החשיבה של אידיאולוגיה המבוססת על הגדרה קשוחה של הראוי...¹¹

יצחק רבין ואהוד ברק הביאו עלינו רעה גדולה, משום שהם חשבו כמו אריה נאור. הם ניסו להגיע לפשרה "רציונלית" שמעמה חלוקתה של ארץ ישראל. פשרה מן הסוג הזה, וגם אם אריה נאור רואה בה "פשרה הוגנת", לעולם לא תוכל לעמוד על תלה יותר מפרק זמן קצר ביותר. הימין האידיאולוגי מתנגד לה, לאותה "פשרה הוגנת", תוך העלאת הטיעון הביטחוני, לא כרטיס אינסטרומנטלי לית, אלא בניסיון להפיס את דעתם של אריה נאור וחבריו – ובמטרה להסביר להם שגם מן הסיבה הזאת, שאינה קלת-ערך כל עיקר, דרכו של מחנה השמאל, הכאילו-פרגמטי, שגויה ועלולה לה מיט על כולנו את הקץ.

אריה נאור מסיים את ספרו בשיר של חיים גורי, ואילו אני הייתי מבקש לצטט דווקא משיר שכתב אורי צבי גרינברג:

רבותיכם למדו: ארץ בכסף נקנית. קונים את הנזיר ותוקעים בו מעדר. ואנכי אומר: אין ארץ בכסף נקנית ובמעדר גם חופרים וקוברים את המת.

ואנכי אומר: ארץ נכבשת בדם. ורק הנכבשת בדם, מקדשת לעם קדשת הדם.¹²

הדברים אינם מופיעים על עטיפת המגן החיצונית של הספר חייבת לעורר חשדות (ופרצי-צחוק רמים) לגבי מידת הענווה וההגינות של היוצרים. ולא משום שהספר מתואר כ"מהמם!" וכ"מעשה גבורה אמי-תי", אלא משום שאין כל ייחוס לאומרים אף אחת ממילות השבח. מיהו שכתב: "תוך כדי הקריאה בספר מצאתי עצמי קורא קריאות רמות של הסכמה, הערכה והנאה, נוכח הקביעות המבריקות, היצי-רתיות, המתגרות, של מלומדים מובהקים וברי-סמכא." ? על הנאתם של מי (ועל מה – על רצח עם!) מדובר כאן? האם על הנאתם של מר צ'רני, משפחתו ושכניו? הייתכן כי מלומדים רציניים מסוגלים לכתוב כך על ספר שכזה? מסופקני. ואם במקרה החמצתם את דברי השבח וההלל בכרך הראשון, אל דאגה – הם חוזרים על עצמם, מילה במילה, בכרך השני.

תוך שאני מסתכן בניבוי העתיד, אעז ואומר כי קטעים מביקורת זו – עם או בלי ייחוס – לא יופיעו במהדורה חדשה כלשהי של ספר זה. למען התוהים מיהו אותו ישראל צ'רני, מוקדש עמוד שלם של מידע על העורך (יותר מאשר על כל אישיות אחרת המעורבת בפרויקט), ובו אנו מתבשרים כי הוא "מכובד ביותר" ואם לא די בכך הרי שהמופת להאדרה-עצמית ממשך בתיאור ארכני של "המכון לשואה ולרצח עם" בירושלים, מוסד אשר רוב המלומדים אף לא שמעו עליו מימי-הם. אפשר שדווקא משום כך הקדיש צ'רני ל"יציר כפיו" ולרשימה העצומה כביכול של הפרסומים והוועידות שלו, שטח גדול כמעט כמו ל"יד ושם".

הערך אודות "יד ושם" נראה כאילו נלקח מתוך חוברת הנמכרת בקיוסק שבמגרש החניה של הר הזיכרון, ולא כלמדות אמיתית. האם היה צורך לשלם 800 ש"ח כדי ללמוד כי: "השואה היא פרק חשוב בהיסטוריה היהודית ומאורע בעל חשיבות ייחודית לכל העמים. השמדת היהודים היתה יסוד מוסד ומוחלט של האנטישמיות הגזענית הנאצית." ? כל שיקוליו של צ'רני באשר לנושאים שמקרמם באנציקלופדיה לרצח-עם, עם צילום מפחיד של ערימת גולגולות על עטיפת הספר, אינם ברורים.

אליבא דצ'רני, ננסאקי והירושימה הן פעולות של רצח-עם וכל אחת זוכה לטיפול יסודי, הקובע כי לארה"ב לא היתה הצדקה להשתמש בסוג זה של טיפול בהלם כדי לכפות על היפנים כניעה. למען הסר כל ספק: המלחמה ביוגוסלביה היתה רצח-עם; מעשי ההרג שבוצעו על-ידי

¹¹ ראה שם, עמוד 362.

¹² ראה – אצ"ג, 'באזני ילד אספר', ספר הקטרוג והאמונה, קסג.

יחידות המוות בגואטמלה; "המלחמה המלוכלכת" בארגנטינה וגם – שוו בני-פשכם – גירושם של הגרמנים מציכיה, שהחל ב-1945 – כל אלה היו מעשים של רצח-עם. ככל הנראה, כמעט כל מוות אלים במשך מאה השנים האחרונות הוא צורה מסוימת של רצח-עם.

ל"פילוסופיה" מעוותת זו ניתן ביטוי מביש בטבלה המוקדשת ל"מייעוטים" שהיו קורבן לאפליה, מלחמה אתנית, דיכוי ורצח-עם. הטבלה כוללת מספר רב של עמים אשר ההיסטוריה לא האירה להם פנים, ולפיה הפלשתינאים "מופלים לרעה, עקורים ומדוכאים" ואף נמצאים ב"מקדם סיכון חיובי". אל חשש, אנו היהודים נמצאים בחברה טובה, יחד עם מי שעינו את הקשמירים, הפפואנים, הסיקים, הכורדים, המאיה, הטוטסי, הדינקה, הנור-בים, בני מזרח טימור וקבוצות אחרות שגרמו לי 'לחרושי' את האטלס.

האנציקלופדיה כוללת ערכים מגוחכים וביניהם "ללמוד לדאוג לאנושות"; "ספ-רות החורבן העתידי" ו"רצח-עם גרעיני". ערך זה כולל ציטטה מאת **אלי ויזל**, הסופר ניצול השואה המפורסם, בה הוא מסביר כי "הפתרון הסופי, אשר כוון כלפי העם היהודי, היה קו-מתאר של מוות לכל העמים. אושוויץ היתה, אולי, אזוהרה, והסירוב לראותה כאזוהרה משמעו ליטול סיכון עילאי; הלך של שנות ה-40 הוא למזער את האיום הגרעיני".

ערך אחר המוקדש ל"סיכנה הנשקפת לכדור הארץ מנשק גרעיני" מתריע כי "...ניתן להבין כי שימוש בפצצה גרעינית בעוצמה של 100 מגטון עלול להחריב ציוויליזציה. הדבר עלול להפוך את עולמנו לפלנטה אפלה, קרה, מזוהמת בקרינה רדיואקטיבית ועם ניצולים מעטים". מידע זה מלווה בכרונולוגיה הלקוחה מ"דיווחי עיתונות והודעות רשמיות של מכון השלום של עידן הגרעין, בסנטה ברברה, קליפור-ניה", תחת הכותרת: "מבחר דיווחים על סכנות גרעיניות". כאן נמצא מקרים של רצח-עם כגון תאונה של חיל-האוויר האמריקאי ב-1957, שבה נפלה פצצת מימן על אלבוקרקי; תאונה נוספת ב-1957 שבה נפלה פצצת מימן מנושאת המטוסים "טיקונדרוה" אל מימי האוקיינוס הש-קט – וכמובן, האסון הגרעיני בצ'רנוביל. מה לכל אלה ולספר המוקדש לרצח-עם?... ואנו עוברים אל ערכים כגון "רצח-כלי" [Omnicide], המוסבר כהרג המוני הטבוע בנשק הגרעיני; "פילוסופיה ורצח-עם", "מינעה של רצח-עם", "הפסי-כולוגיה של אי-מוסריות מנקודת מבטו של

רוברט גיי ליפטון ושייכותה להרג של רצח-עם", "הפסיכולוגיה של ההקרבה" ו"אונס כמכשיר לרצח-עם" – בערך זה לא נאמר דבר על תופעה נפוצה זו בתקופת השואה.

בהגיענו לערך "ויזל, אלי" מזומן לנו מעדן מיוחד: הביוגרף של אלי ויזל מתאר אותו בסופרלטיבים נוסח-צירני: "התנסו-תו האישית בשואה גרמה לאלי ויזל, זוכה פרס נובל ופרופסור באוניברסיטת בוסטון, לנצל את כשרונותיו כסופר, כמורה וכמס-פר סיפורים, כדי להגן על זכויות האדם ועל השלום בכל רחבי העולם, למען עמים רבים". אנו מתענגים על עמוד שלם כמעט של תמונת הסופר, עם כיתוב המסביר כי נמסרה "באדיבותו הרבה של אלי ויזל" בכבודו ובעצמו וכן רשימה של הישגיו, לרבות העובדה שקיבל יותר מ-90 תארי דוקטור-כבוד. למרבה החסד נחסכה מאתנו רשימה מדויקת של המוסדות אשר הרעיפו עליו את הכבוד. למען הסר ספק אנו מתבשרים, ללא בוש, כי הערך אודות אלי ויזל "הוכן בסיוע לשכתו של אלי ויזל". אולי מוטב היה לו ולמשרדו לתת דעתם על האופן שבו מוצג יחסה של ישראל לערבים הפלשתינאים, בספר שהוא נותן לו את חסותו (ועוד בטרם נחפו לשלוח את תמונתו ולספור את תוארי דוקטור-הכבוד שלו). אולם לשאלה זו יידרשו הוא ולשכתו.

הערך הבא "שמעון ויזנטל", "הוכן בסיוע לשכתו של שמעון ויזנטל". לא אלאה את הקוראים בפרטים נוספים. די אם אציין כי אין כל אזכור לכתביו של אלי רוזנבאום אודות המערכה נגד קורט ולדהיים: בספרים אלה נטען כי שמעון ויזנטל סילף את האמת במקרים מסוימים והתאימה למטרותיו, והובעה ביקורת על מאמציו הבלתי-נלאים להגן על שמו הטוב של הפוליטיקאי האוסטרי מפני התקפותיו של הקונגרס היהודי העולמי. לעומת זאת מובאים צילומים של חילופי-מכתבים בין ויזנטל והנשיא קלינטון, בהם מפציר צייד הנאצים המזדקן בנשיא לרדוף את פושעי המלחמה הסרבים, והנשיא קלינטון מר-עיף עליו שבהים.

מעניין כי הספר אינו כולל ערכים אודות סופרים אחרים העוסקים בשואה, כגון: הנריק גרינסברג, פרימו לוי, פרנקו שט-יינר. נפקד מקומם של צידי נאצים כגון: איסר הראל, פרנץ באואר ואפרים צורף. אולי משום שלאיש מהם אין לשכה להכנת קורות חייהם?

מוזר אפוא כי בספר נזכר זה (קשה לי לקרוא לו אנציקלופדיה), בין גיבוי הדב-

רים הפסידו-מדעיים, ניתן למצוא גם כמה מאמרים רציניים ומאלפים. למען האמת, מאמרים מאת יהודה באואר, ואהאקן דאדריאן [Vahakn Dadrian], יאיר ארנון, הנרי הוטנבאך, דבורה ליפשוטאדט ומלומד-דים ידועי שם אחרים, נראים שלא במקומם בתוך ערב-רב של שטחיות. סביר להניח כי אילו היה להם מושג מה יהיה התוצר הסופי, לא היו מסכימים להשתתף בו.

עניין משני המעיד עד כמה לוקה הספר בפגמים מתבטא בהעתקה של מפה מיוש-נת מן המהדורה הראשונה של **אטלס השואה** מאת **מרטין גילברט**, המציינת כי "יותר מ-2 מיליון איש" נספו באושוויץ. זאת למרות העובדה שנקבעה מזמן, כי שיעור הנספים במחנות המוות הנוודעים לשמצה לא עלה על 1.25 מיליון, עובדה המקבלת אישור בערך אחר. המאמר הקצר על תאי הגז, המציע כאסמכתא וכחומר קריאה מומלץ שני ספרים שנכתבו לפני יותר מ-40 שנה, מספר לנו כי תאי גז ענקיים הותקנו רק באושוויץ ובטרבלינקה ב-1943. למעשה היה זה ב-1942 וטרבלינקה הוצאה מכלל שימוש ב-1943. ההתייחסות ל"פולנים יהודים" באושוויץ היא אבסורד מוחלט. כך גם הכנסת ערכים אודות בוכנוואלד ודאכאו, בעוד שנפקד מקומם של ערכים אודות בלזי או חלמנו. טוב ויפה, אך האם אנו זקוקים לאנ-ציקלופדיה זו כדי שתספר לנו כל זאת – ועוד ברשימה אודות יד ושם החתומה על-ידי "צוות יד ושם"?

ההיבט הבעייתי ביותר של ספר יומרני זה איננו חסר הבושה של עורכו (מביש, אך אולי היה נסבל אילו מדובר היה בתרומה חשובה לידע שלנו, בתקציר של מידע אמין העשוי להועיל לקוראיו), אלא בעצם העובדה כי אין בו הגדרה של רצח-עם ואין בו הבנה כי קורבנותיו של כל סכסוך – עם כל הצער על מותם – אינם בהכרח קורבנות של רצח-עם. אלמלא-כן לא היה רפאל למקין (דמות טרגית, אדם שהקדיש שנים כה רבות מחייו לחקיקה אשר תגדיר ותמנע רצח-עם), מנסה ליצור הגדרה מדויקת לתופעה זו ומקדש אותה בחוק הבינלאומי.

אמנם צירני ועמיתיו הביאו הסבר המבדיל בין רצח-אל, רצח-פוליטי, רצח-עם ורצח-המוני, אך עצם העובדה כי הספר כולל ערכים אודות כמעט כל "איש רע" בהיסטוריה בת-זמננו, גורמת לנו

לחשוד שמשוהו אינו כשורה. האם סדאם חוסיין, הקיסר בוקאסה, צ'אושסקו, פי-נושה ואידי אמין ראויים למקום בפנתיאון של רוצחי המונים לצדם של הימלר, אייכמן, גבלס וקלאוס בארבי? ואם כן, מדוע נפקד מקומו של ערפאת בגלריית הנבלים? נראה כי עלינו למצוא נחמה פורתא בכך ששרון, המואשם בבית-דין בבגליה, לא נמצא ראוי למקום במהדורה הראשונה של הספר.

אכן, מלבד העריצים, הדיקטטורים, ראשי החונטות ואנשי אס.אס., בחירת האישים המוצגים בספר מעוררת, לכל הפחות, תמיהה. סלחו לי על בורותי, אבל מיהו לואיס קוטנר ומה הוא עושה כאן? אנו למדים כי קוטנר היה "עורך-דין בשיקגו במשך יותר מ-60 שנה, מן

החשובים שבפרקליטים למען זכויות האדם במאה העשרים". הוא כתב את "צוואת החיים" [Living Will], נאבק נגד מאסרי-שווא והיה ממייסדי ארגון אמ-נסטי הבינלאומי. כל זה טוב ויפה ומר קוטנר היה כנראה גם חבר מכובד בלשכת עורכי-הדין, יהודי טוב וברנש חביב.

ואם בכך לא סגי, אנו למדים, בערך "היטלר", במסגרת נפרדת, תחת הכותרת "היטלר היה אסון גם לגרמנים", כי "היטלר סיפק את המפלט וההתלהבות אשר העם כה נזקק להם, אך המחיר היה נורא. דימוי העולם שלו היה כה מסולף, עד כי החלטותיו כללו יסודות של טירוף. הוא ביצע פעולות בלתי-הגיוניות והתוצאה המתבקשת היתה אסון, מוות וסבל לכל

העמים תחת שלטון גרמניה וגם לגרמנים עצמם". הנה כי-כן, סבלם של היהודים נכלל ב"כל העמים" וכמו גם הגרמנים, במשפט אחד. אין מה להוסיף...

כאשר הנחתי מידי את שני הכרכים עמוסי השטויות, המזכירים מדריך דפי-ז-הב לנושאים בעלי קשר רופף למלחמה, למהפכה ופה ושם גם לרצח-עם, נזכרתי במילים שכתבה הסופרת האמריקאית המנוחה דורותי פרקר, בתגובה לשרבוטיו של כותב ביש-גדא: "זהו סיפור שאין לקחתו בקלות. אדרבא, יש להשליכו בכוח רבי". ■